

ÉRTEKEZÉSEK
ANYELV-ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET. IV. SZÁM. 1876.

BRASSAI
ÉS A
NYELVÚJÍTÁS.

BALLAGI MÓR,

R. TAGTÓL.

Ára 15 kr.

BUDAPEST, 1876.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN).

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Szám. Solon adótörvényéről. Tótfly Ivántól. 1867. 14 l.	Ára 10 kr.
II. Szám. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Tótfly Ivántól. 1868. 16 l.	10 kr.
III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l.	20 kr.
IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l.	10 kr.
V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l.	10 kr.
VI. Szám. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l.	10 kr.
VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l.	30 kr.
VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l.	60 kr.
IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Sztótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l.	60 kr.
X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l.	20 kr.
XI. Szám. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l.	20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
II. Szám. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l.	20 kr.
IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Herik l. tagtól. 1870. 47 l.	20 kr.
V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Tótfly Iván lev. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.
VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytanú névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l.	Ára 40 kr.

B R A S S A I
É S A
N Y E L V U J I T Á S.

BALLAGI MÓR,
R. TAGTÓL.

(Olvastatott a m. t. akadémia 1875. nov. 15-én tartott ülésében.)

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1876. Nyom. az Athenaeum nyomd.

BRASSAI ÉS A NYELVUJÍTÁS.

(Olvastatott a m. t. akadémia 1875. nov. 15-én tartott ülésében.)

Brassai Sámuel tagtársunk mult szakülésünkben e helyütt tartott felolvasását az akadémiai értekezések közé leendő fölvetelre szánván, azt az akadémiai ügyrend 63-ik cikkje értelmében bírálóknak kellett kiadni. Nem volt azonban könnyű dolog elfogulatlan bírálót találni oly dolgozat számára, melyben szerző kemény vágásait jobbra és balra osztogatván, egész testületünk kebelében alig van, kinek a megrovásokból ki nem jutott volna, és a mi legkülönösebb az, hogy míg az egyik részt azért hibáztatja, hogy a neologia mellett fogott, a másik részt korholja, mivelhogy a neologia ellen felszólalt.

E különösségre való tekintet indíthatta az elnökséget arra, hogy a dolgozat egyik bírálójául engem jelöljön, mint ki szótárirási foglalkodásom alatt a neologiának egyfelől nagy hasznát vettem, másfelől annak kinövéseivel nekem gyúlt meg leginkább a bajom, s ennél fogva várható volt, hogy a jelzett paradox eljárásnak én igazságos méltatója lehetnék.

Ha csakugyan efféle tekintet vezette az elnökséget, mondhatom, hogy nem csalatkozott, mert én előre kijelentem, hogy Brassai felolvasását ellenünk intézett csipkedései és mindenemű paradoxonai mellett is a kérdés többoldalú, földerítésére szolgáló egyes jeles észrevételeit tekintve oly szellemes munkának találtam, mely az akadémiai értekezések gyűjteményének csak diszére fog válni.

Magától értetik azonban, hogy a paradoxon azért csak paradoxon marad, ha még oly szellemesen mondják is el, és így a bíráló, ha feladatának megfelelni akar, nem csak a paradoxon tarthatatlanságát tartozik kimutatni, hanem az abból vont következtetések alaptalan voltát is föl kell tüntet-

nie, mi is az alapkérdések tüzetes vizsgálata nélkül meg nem eshetvén, azt hittem, hogy abbeli fejtegetéseim azon pozitív igazságoknál fogva, melyek kiderítésén fáradoztam, tán e helyen történő előadásra némi igénynyel bírhatnak.

Teszem tehát, a mi kötelességem, és felmutatom minde-
nekelőtt az »Orvosi consilium« alaptévedését, mely saját szavaival élve így hangzik: »A föld kerekségén nincs szegény nyelv«.

Úgy látszik, maga a szerző is belátta állításának a közönséges észszel és kétségen kívül önmaga tett tapasztalataival is ellenkező voltát, mert a dolgot oly felettébb való fontosnak tartja, hogy saját kifejezése szerint, abecistai bevezetéssel fog annak bebizonyításához.

Ez abecistai bevezetésben elmondja, hogy »egy ítélet megvizsgálásában három főmozzanat van: Szemügyre kell venni az alanyat, a tulajdonítmányt és a kettőnek egymáshoz való viszonyát.«

Tárgyalás alá veszi aztán e mozzanatokat egyenként s elmondja, hogy »az alany általában kevés dolgot ad, mert felvételében csaknem korlátlan a szabadság s az oly esetek, mint p. o. ha valaki a »határozott vagy határozatlan mondatot« akarná tárgyalni, nemhogy mindennapiak volnának, hanem minden éviéknél sem merném mondani és semmi esetben a »nyelv« nem tartozik közükbe«. — Nem akarom állítani, hogy az elmondottakat mind végig értem, de annyit tisztán látok, hogy szerző nem tartotta szükségesnek az alanyról bővebben szólni, mert — a mint mondja — az alany felvételében csaknem korlátlan a szabadság. Ezt már értem ugyan, de, a mint szokás mondani, meg nem foghatom. Mert ha szerző logikából tart előadást és egész általánosságban az ítélet mozzanatairól beszél, akkor igenis, helyén van azt mondani, hogy »az alany fölvételében csaknem korlátlan a szabadság« akkor is azonban el kellett volna mondania, hogy az ítélet tartalmi helyes volta, különösen mikor analyticus ítélet forog kérdésben, mindig az alany helyes felfogásától, annak mivolta teljes felismerésétől függ; ámde a fenforgó esetben, szerzőnek az adott alanyval szemben csakis az lett volna a fel-

adata, hogy annak mivoltát kifejtse s ezuton kimutassa, illet-heti-e azt a kérdéses tulajdonítmány vagy nem.

Ítéletünk második mozzanata — folytatja Brassai — a tulajdonítmány: »szegény«. Ez már Brassai szerint is, szemes, beható elemzést igényel. Elmondja tehát, hogy »lehet a szegény szót viszonyos és viszonytalan értelemben venni. A közélet csak viszonyos jelentésében ismeri és alkalmazza a »szegény« címet, a mikor aztán azon egy embert szegénynek vagy gazdagnak mondhatunk ahhoz képest, a kihez hasonlítjuk. A másik értelme már a philosophiába vág, de azért nem kevésbbé valódi, t. i. szegény az az ember, kinek nincs módja szükségeit kielégíteni.«

Különös egy philosophia lehet az, mely az efféle fogalmakat, mint: nagy és kicsiny, hideg és meleg, gazdag és szegény valaha abszolút értelemben venné. Hiszen e fogalmak természetöknél fogva másképp mint viszonyosan nem is gondolhatók, s ha az nem figyelmeztette szerzöt azon fogalmak viszonyos voltára, hogy mindmegannyian fokozhatók, maga saját definitiója megmutathatta volna neki. Azt mondja ugyan is, hogy »szegény az az ember, a kinek nincs módja szükségeit kielégíteni.« Hát nem látja szerzö, hogy a szegénység ismerveül felállított »ki nem elégíthető szükség« maga is a lehető legviszonyosabb fogalom. Ha X-nek szüksége van 1000 frtba kerülö állandó színházi páholyra, de nincs módja abbeli szükségét kielégíteni, azért Xt, úgy hiszem, senki szegény embernek nem fogja mondani; másfelöl Y-nak csak 1 frtra volna szüksége, hogy éhezö családjának kenyeret vehessen, de nem tudja azt semmi módon előteremteni, ezt már mindenki, és méltán nagyon szegény embernek fogja mondani.

Ezeket szem előtt tartva, mi e szót »szegény« csak abban az értelemben veszszük, amint azt a közélet használja. E szerint szegény az, ki állapotához mért szükségeit bajosan tudja kielégíteni. A favágó szegény ember, mert állapotához mért életszükségeit is csak nehezen tudja beszerezni.

Ítéletünk harmadik mozzanatához érvén, ezt szerzö kérdés-képen teszi fel így: Illek-e a »szegény« tulajdonítmány a »nyelv« alanyhoz? Felelet: alakilag igen is, de valóban, adott esetben szegény nyelv nincsen. Mert minden nyelv, a melynek

szám, mennyiség, mekkoraság, tárgyak, érzelmek, fogalmak kifejezésére szélitiben vannak szavai, az nem szegény, és annak nevezni képtelenség. Amely nép vagy törzs emyire vitte a nyelvét, annak tagjai minden eszméiket közölhetik egymással, tehát beszéd tekintetében szükségéik kielégítésére van módjok; és csak ennek hiányát ismertük el szegénységnek.«

Már ez tiszta beszéd és magában véve ugyancsak nem paradoxon, mert valóban oly nyelvet, melynek mind arra, mit szerző felsorolt, szélitiben szavai vannak, szegénynek mondani, csak annyi volna, mintha egy embert, kinek mindenre a mit szeme lát, szive kíván, bőven telik, még is szegénynek neveznénk.

De hátha valamely nyelv oly gazdag szókincsessel nem bír? ha a tárgyak, érzelmek, fogalmak kifejezésére a kellő szókkal nem rendelkezik? — Szerző is érzi, hogy itt valami olyasféle bökkenő van, és a kérdést így teszi fel: hátha valakinak új eszméje van? E kérdésre aztán ekkép felel: »Abban a népben vagy törzsben, melynek nyelve az imént érintett követelményeknek megfelel, nincs senkinek merőben új eszméje a mit pedig kellően leszállított értelemben annak nevezhetünk, annak kifejezésére azon okok és körülmények, melyek keltét eszközölték, a nyelvben készen levő elemekből alkotandó szót vagy szólamot is sugallanak.«

Látni való, hogy szerző excentrikus eszejárását követve a célt nem csak hogy el nem érjük, hanem azt soha meg sem közelítjük. A kérdés e volt: Illik-e, vegyük: X-hez, mint alanyhoz a »szegény« tulajdonitmány? s erre Brassai azt feleli, hogy ha valaki milliomos, nem lehet rá eset, hogy ebédjét megfizetni ne tudja, tehát X nem mondható szegénynek.

Lássuk már most, csakugyan mindig milliomos-e a nyelv, és nem állhat-e be eset valamely nemzet életében, mikor nyelve a kobeleben kifejelett feles szellemi szükségleteknek eleget tenni nem bír?

Ha a nyelv általában nem egyéb mint szóban nyilatkozó gondolat, s valamely nemzet különös nyelve nem egyéb mint azon nemzet sajátos szóhangokban nyilatkozó gondolati kincse, szellembirtoka: akkor önként következik, hogy a természete szerint háboríthatlanul fejlődő szellemmel a

nyelvnek is azonképen kell fejlődnie tartalmilag úgy mint alakilag; ha továbbá föltehető volna oly nemzet létezése, mely minden más nemzettől teljesen elszigetelve a szellemnek csak önkebelében történő fejlődését ismerné: ez esetben a nyelv és szellem közti kölcsönhatás zavartalanul folyván, a nyelvkinccs azon mértékben gyarapodnék, a mint a gondolkodó ész új ismereteket fejlesztve a szellem birodalmát tágitaná, és azon esetben nyelvszegénységről soha szó sem lehetne.

Azonban tudjuk, hogy a mai európai nemzeteknél a szellemi élet fejlődése a leirt természetes uton sehol sem folyhatott le háborítatlanul. A keresztyén időszámítás első századaiban Európa szerte letelepedett nemzetek társadalmi megalakulása mindenütt görög-római alapokon történvén, századokon át az európai nemzetek idegen nyelvű civilisatio befolyása alatt fejlődnek; szellemi életük sáfárja az egyház és ennek közege a latin nyelv.

A nép gondolkozó esze csak a mindennapi élet ügyeire vonatkozólag keres és talál a nemzeti nyelvben kifejezést, míg a múltból reászállt értelmi töke, idegen veretű oly pénzneemben keringett, mely annak a társadalom csak azon rétegeiben szerzett keletet, hol büszkeséget helyeznek abban, hogy a tömeg által nem értett tudós nyelven értekezhetnek.

Ily körülmények között a nemzeti nyelv a nyilvános élet teréről leszorítva a köznép szűk gondolatvilágába vonul, és legfőlebb népies költészetében és közmondásos bölcsességében nyilatkozik.

Midőn később, az ujkor beálltával a társadalom különböző osztályai egymáshoz közeledni kezdenek, és általános lesz a törekvés, hogy a feudalis viszonyok megszüntetésével egyöntetű nagyobb kormányzati testületek alkottassanak: akkor a nemzeti nyelv mindenütt előtérbe kezd nyomulni, kezdi fent és alant az őt megillető helyet igénybe venni, s azt követeli, hogy a nemzet összes szellemi birtokának ő legyen a képviselője.

Azonban e természetszerű igénynyel szemben mily nyomorúságos állapotban találta mindenütt a fölébredt közszellem a nemzeti nyelvet? Századokig a magánélet szűk körébe szorúlva, lassanként alkalmatlanná vált azon magasabb fogal-

mak kifejezésére, melyek a fejlődő civilisatióval mind határozottabb körvonalozást nyertek és az idegen szónak mind gazdagabb tartalmat kölcsönöztek. Legnagyobb része annak, a mit a népek századról századra egymásnak hagyományoznak, a mi az emberiség letéteményeként nemzetségről nemzetségre száll, hogy műveltségi közkincset alkosson, mint idegen gondolatanyag él a műveltek agyában, melyre a nemzeti szókincs alkalmas kifejezést nem nyújt, vagy ha egyre-másra találkozik is történetesen olyan, a szóló vagy író soha sem biztos, hogy a hallgató vagy olvasó is azt a fogalmat köti-e majd a választott kifejezéssel össze, melyre ő czélt.

Ime így lesz valamely nyelv mostoha társadalmi viszonyok folytán szegénynyé, azaz: olyanná, hogy az azon beszélő nemzet szellemi szükségait csak nagy ügyyel-bajjal bírja kielégíteni.

S már most nemzetünkre térvén, ismeretesek a szerencsétlen országos viszonyok, melyeknél fogva a közszellemnek renaissance korabeli jelzett ébredése, mely nálunk is annak idejében hatalmas nemzeti irodalmat szült, utóbb csaknem végkép elnyomatott, úgy hogy nemzetünk csak is a legujabb időben léphetett azon ösvényre, melyen Európa szerencsésebb nemzetei századok óta szakadatlan haladván, nyelveiket szellemi fejlettségök magaslatára emelhatték, s természetes, hogy a mennyivel nagyobb volt a szellemi közbirtok e század elején mint volt a renaissance korában, annyival nagyobbak kellett nemzetünknek csak e század elején beállott új ébredéskor nyelvünk és a roppant gondolatanyag közt a betöltetlen hézagoknak feltűnni; úgy hogy azon a nyelvfejlesztés közönséges útján segíteni csaknem teljes lehetetlennek mutatkozott.

Valóban az ember, ha csak tüzetesen nem foglalkozott a kérdéssel, távolról sem képzelheti, mily szegény szókészlettel fogtak a tudományok magyar megírásához még a harminczas években is, pedig akkor már Kresznerics kétkötetű nagy szótára is ki volt adva. Mert mi haszna tudta meg az ember ama szótárból, hogy a különféle ütlegeknek, melyek köztünk divatoztak, a mint Dugonics összeállította, 423 körmönfont kifejezőmódja van, ha a tudománynak meg, melyet írni akart, nevét sem bírta sehol kibetűzni. Mily kín volt pl. logikát v.

psychológiát írni oly nyelven, melyben « képzet, fogalom, fogalmazni, eszme, eszményíteni, elv, alany, mondomány, viszony, viszonyos viszonyítani, arány, arányos, érv, szabály, elem, elemezni, elemi, elmélet, lény, lényeg, lényeges, lét, létezni, tény, tényleges, anyag, alap, alapos, alak, alakítani, stb. stb., szóval a legtöbbször előforduló fogalmakra megállapított és közönségesen elfogadott kifejezés nem létezett.

Ily tényekkel szemben csak a paradoxon szerfeletti kedvelése irathatta le Brassaival neologusainkra alkalmazva e francia ötletet: »Quand on ne pense pas, on fait de nouveaux mots,« és Göthe ismeretes szavát: »eben wo Begriffe fehlen, da stellt das Wort zu rechter Zeit sich ein.«

Brassainak tudnia kell, és bizonyosan tudja is, hogy nem fogalmak *híja*, hanem ellenkezőleg idegen nyelveken szerzett fogalmak *bősége* szülte a neológiát. Ezt pedig tudva, kár volt paradoxonjait tovább fűzni és Toldy állítására, hogy a »nyelv szépitése és gazdagítása« a neologia vivmánya volt, azt az épen nem udvarias megjegyzést tenni, hogy »szép szavak,« csak hogy ő Phaedrus rókájával tart: »cerebrum non habent«.

Ha valaki nyelvünket abban a stadiumban, midőn »mesterszókönyveket« irtak, s azokban az aequatort, »a földet két egyenlő részre osztó abroncsnak«, a combinatiot, »most egy, majd más szín alatt való előfordulásnak« mondták, a miveltiség alkalmas közegének, a fokozódó szellemi szükségeket kielégítő eszköznek tartja, és afféle magyarságban gyönyörködik, ám hánytorgassa, hogy nem létezik szegény nyelv, s így nyelv gazdagításáról szólni merő esztelenség; de hogy Brassai, ki csak is a nyelvszegénység eleven érzete folytán keletkezett nyelvújításnak, válogatás nélkül, széltire oly nagy hasznát veszi, ki így ír: és »az ítélet megvizsgálásában három *főmoz-zanat* van: az *alany*, a *tulajdonítmány* és a kettőnek egymáshozvaló *viszonya*; vagy »a *tulajdonítmány* szemes, *beható*, *elemzést igényel*, csaknem a hány kitétel, annyi ujonnan alkotott szó — mondom: a ki így ír, mégis azt kérdi, hogy mire való az új szó? Azt értse aki tudja, én nem értem.

Azonban, úgy látszik, Brassai az alaki logikának annyira híve, hogy midőn valamit alakilag bebizonyíthatni hisz, attól még saját tapasztalata sem tántoríthatja el.

»A gazdagítás czélja — mondja — csak egy volt és csak egy is lehetett, t. i. az, hogy a szó szerinti fordítást lehetővé tegye. De ez a dolog természete szerint lehetetlen lévén, mester-séggel sem lehet azzá teni. Az eszmék minden nyelvben meg vannak, de az azokat jelelő szavak azon egy eszmét egyikben egy, másokban más eszme-társulattal, egyikben több rokonos eszmét egy szóval, másban mindeniköket külön szóval fejezik ki. Ezt a viszonyt a szócsinálás nem változtathatja meg, hanem új esetekkel szaporítja; a hézagokat nem pótolhatja ki úgy, hogy újakat ne vájjon vagy repeszsen. De a neologus mind ezekkel rendszerint semmit sem gondol, mert előtte csak az az egy eset áll, a mely körül működik, s ha kikovácsolhat egy idegen szónak, véleménye szerint, megfelelő szót, nem méregeti sokat jelentései körét, nem aggódik a vele társuló eszmék csoportján, (de azért ime Brassai, a gondos író az újítást korholó e gondolatját is újkeltü szókkal teszi ki és nem aggódik az azokkal *társuló eszmék* csoportján), mely az idegen eredeti körül rajzóktól sokszor egészen, és több kevesebb mértékben mindenkor elüt és így bizonyosan nem fogja az új szó a czélzott eszmét kelteni a magyar olvasóban«.

Hogy ezen, részben nagyon is igaz, mert a nyelv mélyebb felfogásából merített, de egészben és az újításra alkalmazva mindenesetre túlzott észrevételeket példa által is illusztrálja, felhossa a »character« szót, melynek különbéle jelentéseit a tő eredeti jelentéséből sorra kifejtván és szép világossággal megmagyarázván, az amak kifejezésére ujonnan alkotott »jellem« szónak neki fordul e szavakkal; »Ez a rakás jelentés« melyeket ha deductió és magyarázat nélkül a zseb-bevaló szótárak szokása szerint sűrűen egybeírva látnánk, »széltől« összefútt eszmehalomnak gondolhatnánk, mindezek, mondom, okvetetlenül megfordúlnak az agyában annak, aki tudja és ismeri, valahányszor hallja vagy használja. De mondom azt is, hogy sem magyar, sem semmiféle nyelven egy más szót, mely azon eszmékkal társuljon, teremteni, alkotni, származtatni, gyártani nem lehet. Itt az »ab esse ad posse«, nem érvényes és a jellemmel hasztalan áll elé a m. orthologia írója«.

»Az a szó t. i. a felsorolt eszméket csak is oly ember elméjében kelti fel teljes számmal, a ki tudja, hogy a »character«-t

akarták lefordítani vele, és csak is addig fog e szerepében élni míg az a tudomás tart«.

Nem tudom, mi esik távolabb az igazságtól, az-e a mi itt a »charakter« szó mellett, vagy ami a »jellem« kifejezés ellen van felhozva: Hát hiszi-e Brassai, hogy azon német rendőrtiszt, ki »Namen és Charakter«-t ejtve neve és rangja után tudakozódott, a karakter szó egyéb jelentéseire s azoknak a szó eredeti jelentésével való összefüggésére is gondolt, vagy azokról a dolgokról neki legkisebb sejtelve is volt? Viszont hiszi-e komolyan, hogy a magyar köznép, mikor a ma már széltire használt »jellemes, jellentelen« szókkal él, nem tudja, mit akar a használt kifejezésekkel mondani? Épen nem úgy van. Nem scholasticai, szórszálhasogató etymologizálás útján támad a szó jelentése, hanem használat folytán oly módon, hogy lassanként többé vagy kevésbé világos, többé vagy kevésbé kiterjedt képzetek kapcsoltnak egy kifejezéshez, úgy hogy utoljára az a bő tartalomnak csak mintegy *czimét* képezi, de oly czímet, mely egyszerre az egész tartalomra is emlékeztet. Csak is ily módon válhatik az egységes szó több képzetet magába foglaló egésznek, egy concretumnak megfelelő kifejezésévé, míg a bőbeszédű körülírás a dolognak mindig csak egyik vagy másik oldalát tüntetvén fel, e szolgálatot soha sem teljesítheti.

Az a szobaleány, ki a divatárusnénak lelkére támasztja hogy megrendelt kalapját, akár úgy mondja, hogy a legujabb *divat*, akár úgy, hogy a legujabb *módi* szerint készítse, ugyan édes keveset tud a használt divat vagy módi kifejezés etymologiai értékéről, de annál jobban ismeri azt, a szóval meg sem jelölhető ezerféle apróságot, melyet ő divat vagy módi kifejezéssel jelölni akar.

Így fogva fel a szó szereplését, kérdem nem teszi-e meg szolgálatát a »jellem« szó a magyarban legalább is úgy mint a németben a karakter? Igen, mondja Brassai, de »mi a »jellem« szót nem használhatjuk mindenütt, a hol más nyelvek a karakter-t alkalmazzák.« — Megengedjük, azonban viszont kérdezzük: hátha a »jellem« szó a karakter minden jelentését, sőt még csak eredeti jelentését is soha jelölni nem akarta, meglévén nyelvünkben az idegeneredetű ugyan, de rég meghonosodott magyarhang-

zásu *bélyeg* kifejezés, mely a karakter alapjelentéseit szerencsésen jelzi. Hogy a dolog csakugyan így áll, azt én mondhatom legjobban mint ki a kérdéses szó szülemlésekor bölcsőjénél állottam, és számot adhatok annak mikép és mi célra történt létrejöttéről.

1839. őszén történt. Szemere Pálnál voltam, midőn Szemere Bertalan, ki külföldi utazását épen akkor készítette sajtó alá, az öreg úr látogatására jött. A beszélgetés csakhamar irodalmi dolgokra fordult, és Szemere Bertalan azt a kérdést vetette fel, hogy nem lehetne-e a karakter szóra más kifejezést találni, mint az ügyetlen »ismertető bélyeg«-et vagy a rövid idő óta felkapott »lelkület«-et, mely szók azonkívül, hogy a kifejezendő gondolathoz nem találnak, tovább nem képezhetők, s így »charakterisiren«, »Charakteristik« szókat magyarul kitenni épen nem lehet, pedig utazása leírásából nagyon kirírna ha »népkarakter«, »karakterizálni« idegen szókkal kellene élnie. Okoskodtunk, mindenfélét megkísértettünk, de mindég megakasztott az, hogy a karakter szónak »bélyeg, jegy«-féle alapjelentésétől eltérni nem mertünk. — Másnap Budára mentünk és beszélgetésünk tárgya ismét a karakter szó volt. A hajóhídon öreg barátom egyszer csak megállit, sugárzó arcczal jelentvén, hogy megvan, a mit keresünk. Itt van, mondá, a »jel«-szó, mely annyi mint látható valami, a miből láthatatlanra (belsőre, jövőre) vonhatni következtetést, mily ügyesen lesz tehát ebből »jellem« mint »szél«-ből »szellem«, azon tapasztalható jelek kifejezésére, melyekből valaki vagy valami bensejének állandó mivoltára következtethetni, ez pedig a karakter szónak épen az a jelentése, a melyre szükségünk van. Hozzá még a szó olyan, hogy könnyen tovább alakíthatni: »jellem, jellemes, jellemezni, jellemzés, jellemző, jellemtelen, jellemtelenség« összetételekre is ügyes: jellemerő, jellemfestő, jellemgyöngeség, jellemkép, jellemrajz, jellemszikár, népjellem stb. stb.

Íme így szülemlett a »jellem« szó, melyet Szemere Pál bátran *σημα εις αιων*-nak mondhatta volna, mert teljes meggyőződése, hogy míg magyar ember ajkán mívelt szó hangzani fog, e szó élete biztosítva van.

Azonban Brassai nyelvünk e kedves új polgára ellen

nem ok nélkül támadt, nem ok nélkül használta fel ellene dialektikájának egész élességét, mert miután a »jellem« szó értékét, hite szerint, teljesen devaválta, holott Toldy azt is az ujtás egyik jeles vívmányaként mutatta fel, feljogosított-nak érezte magát azon kemény enunciatióra, hogy« a nyelv gazdagításának ily módja a lehetetlenséggel határos valószínűség bélyegét viseli s az oly előítélet, mely a lehetetlenség megkisértésére készlet, méltán észszerűtlennek mondható. De mivel a kisértmény még is megtétetett, de ép teremtményeket nem hozhatott létre, hanem szörnyetegeket szült: kártékony biz a, elsőben positive: mert elárasztotta nyelvünket legvilágosb analogiával ellenkező, következőleg magyartalan szavakkal — a nyelvbe hamis és a rossz termékeket szaporító analogiákat csempészett be, az ifjú nemzedékek nyelvérzékét megrontotta és a magyar stylust idegenszerűvé tette; egy szóval kimondva, nyelvünket elundokította. De tetemes a negatív kár is. Mert fordítóinkat részint még inkább hozzászoktatja ahhoz a lustasághoz, részint megtanítja reá, hogy ne anyai nyelvökben keressenek tős törzsökös magyar szókat, az idegen nyelveken irt gondolat lehetőleg közelítő kifejezésére, hanem a szótárakban ez idegen mondat egyes szavainak megfelelő gyártmányokat, miből természetesen oly szólam keletkezik, melyet csak az ért meg, a ki beletanult s ez is sokszor csak úgy, ha gondolatában elébb visszafordítja az eredeti nyelvre.«

Hová jut az ember, ha valami megkedvelt nézetbe elmerülve pusztán elemző eszére bizza ítéletét oly kérdésben, melyhez a dolog természeténél fogva a lélek alakító, szabadon teremtő tehetségének is van szólója! Íme Brassai okoskodva kisüti, hogy nyelv gazdagítása merő esztelenség, nyelvujtás merő rontás, sajnálja a haza nyelvét azoktól, kik még e nézeteit nem ismerve, karakter, karakteres, karakterizálni helyett jellem, jellemes, jellemezni új szókat mertek használni, s még is ő maga nem csak, hogy a jellem szóval jelen értekezésében is több helyt él, hanem dolgozataiban a neologia legmerészebb alkotásait, mint: elem, elemzés, eszme, eszmény, kelme, jelző irány, lét, létez, lény, tény, elv, érv, érvelni, szerep, szemle, közlöny, nyelvész, szabály, honvéd, bírál, adag, adat, mozza-

nat, szólam, rokonszenv, ellenszenv stb. stb. széltire alkalmazza. Könnyű aztán neki a neologia élesítette fegyverrel a neológiát megtámadni és fennen hirdetni, hogy a föld kerekégén nincs szegény nyelv. De olvassa csak pl. Apáczai Cseri János encyclopaediáját, ügyeljen rá, mily kínlodásába kerül annak a tős törzsökös magyar embernek, hogy az ismeretek első elemeit magyarul megértesse, miután a tudomány legelembb fogalmaira sem talál magyar szót, s mondja ki aztán, hogy nincs szegény nyelv.

Ím egy mutatvány a 2-ik rész VIII. cikkéből: »A valami alá vettett dolog természeti szerént előljár, mellyhez a hozzá adatott dolog úgy járul mint valaminek állatya kívül hozzá tartozó dolog. Ennek mivolta oly magán színént való, hogy ámbár nagy különbség légyen is a magába bevevő és az előtte való dolog közt, sőt a magában és a magához vévő közt is, s a tevői és az állatói előben tétetett dolog közt stb. mindazáltal ennek nem, hogy igaz nemei, de még csak módjainak igaz különbségi sintsenek«.

Ugyan ki értette Apáczai Cseri idejében s ki érti ma e beszédet, ha nincs en kitéve latinul, mit akar hosszas körülírásaival jelözni? mert ki keresné »az előben tétetett dolog« alatt az objectum fogalmát, különösen ha nem tudja, hogy az objectum szó maga is a görög *αποκειμενον*-nak betűszerinti fordítása, s ki sejténé »a valami alávetetett dolog« kifejezése alatt a subjectumot, mely ismét a *εποκειμενον*-nak latin fordítása?

Ki mondhatja azonban, hogy Apáczai Cserinek »valami alá vetetett dolog« kifejezése is nem újítás; csakhogy Apáczai kifejezése a Brassai-féle pusztán elemző ész újítása, míg a mi időnkben elfogadott »alany« szó azon nyelvtudomány-szüleménye, mely felismerte a törvényt, hogy a nyelv maga rendeltetéséhez képest, mely szerint az az emberi szellem szabad gondolkodásának eszköze és alakja, az özszerű fogalomnak rendesen megfelelő özszerű kifejezést ad, egységes szót alkotott a »subjectum« kifejezésére.

S ismételjük, hogy az olyan »subjectum«-féle sokat mondó kifejezéseknél, melyekhez a képzetek egész köre cs atlakozik, az alapjelentésre kevés a tekintet, sőt az többnyire el is vész, hogy a használat által mintegy ráfogott bötár-

talmú jelentésnek engedjen helyet. A római ember csak úgy nem értette volna meg a »subjectum« szó logikai és nyelvtani jelentését különös magyarázat nélkül, mint a magyar ember az »alany« szót. De a ki egyszer annak fogalmát megértette, az alany kifejezés alatt csakúgy, mint a subjectum alatt a mondat vagy az ítélet azon alkatrészét gondolja, melyről valamit állítanak.

Nem folytatom tovább e tárgyat, hogy időt nyerjek Brassai értekezése azon részének hacsak futólagos bemutatására is, mely a »Nyelvőr« hiveinek szól és azoknak elveit és eljárásait veszi bírálat alá.

Azok után a miket Brassai dolgozatából eddigelé felhoztunk, minden ember azt várná, hogy Brassai üdvözölve a neologia ellen megindított vállalatot, örömmel fog csatlakozni oly törekvéshez, melynek feladata a nyelvujítást megdönteni vagy legalább annak tovább terjedését meggátolni, és hihetetlennek fogja találni, ha megmondjuk, hogy ugyan csak Brassai az, ki a Nyelvőrnek sokkal erősebben neki tör, mint a hogy a neologia védőit ostromolta. Ezek ellen nyílt csatában vív s csak ritkán vonúl jegyzeti lesbe az ellenfél ingerlésére. De a »Nyelvőrrel« szemben a guerillaharcz elkeseredésével folytatja a küzdelmet, mindent felhasználván az ellenség megrontására.

Bírálat alá veszi mindjárt a vállalat megnyitó jelentését, latra veti s gáncsolja annak minden egyes szavát, sőt betűjét is, és annyira megy hevében, hogy látva nem lát s pl. arra, hogy anyaggyűjtést ígérnek, ezt jegyzi meg: »hogy az anyaggyűjtés miben álljon, megvallom, nem tudom«, pedig nagyon tudhatná, miután minden füzetnek majdnem fele, szólásmódok, tájszók, mesterműszók, gúnynevek, helynevek, közmondások, népdalok és hasonló nyelvanyagok közléséből áll. Nem szelidebb az eljárása az idei II. füzetben közzététetett programfélével szemben. Ennek is minden egyes mondatát apróra szétzedi, és belekapaszkodván stylusába, rútol leteszi annyira, hogy utoljára e szavakra fakad: »A pongyolán tákolt synonymák, változó színű azonosságok e halmazba bélyegzésére, csak egy szót tudok, a melylyel ámbár botránkozottatónak része az akadémia szótárában meg van, ily diszes társaságban élnem nem szabad.«

Tagadhatatlan hogy abban a mit szerző ez alkalommal elmond, oly sok a találó, talpraesett megjegyzés, hogy az illetők a tanulás kedvéért, melyet nyertek, szívesen eltűrhetik a csipkedő, duzzogó hangot, melyen ejtve van. Azonban én nem tudván mire magyarázni szerzőnek azok ellen való kemény kikeléseit, kiknek mint elvtársaknak, vele egy és ugyanazon ügyért küzdőknek a dolog természete szerint inkább mindenképen kedveznie kellene, már már hajlandó voltam az egésznet valami külső oknak, pl. irányában való képzelt rossz indulat visszatörlesztésének tulajdonítani, amnyival inkább miután csakugyan panaszkodik is arról, hogy »a Nyelvőr szerkesztője egy nem inyére való értekezését nem csak elutasította, hanem egyáltalában kirekesztette a Nyelvőrben lehető részvételtől, megszüntetvén a füzetek megküldését.« Azonban tovább forgatván a dolgot bámulatomra rájöttem, hogy szerző bármennyire pattogott is, midőn Toldy ellenében a nyelvújítás ügyét le kellett dorongolnia, ő voltaképen maga is a neologia híve. Kitészik ez nem csak abból, hogy a *raktár*, *rakpart*, *idény*-féle üldözött szókat hathatós védelme alá veszi, hanem hogy az újítás fogalmát a lehető legszűkebbre szabja, ekép nyilatkozván:

»A Consilium (igy címezi a Nyelvőr munkásait) főelve követelményei szerint nem ez vagy amaz új szó, hanem kivétel nélkül egyáltalában minden istenadta új szó hibás. És így a kérdés és törvény szerint új szót csinálni épen nem szabad, és ha annak a törvénynek visszaható ereje van, mint az epilógus első fele gyaníttatja, minden szót, melynek csak ujság szaga van, irgalmatlanul el kell dobnunk. Mert lám, a mely szónak »alapszava jelentése tiszta átlátszó« — egyszerűen magyarul mondva: mindenki tudja, érti, — és a melynek egyszersmind »a képzője értelem módosító ereje érezhető« . . . és »azon működés végzésére van alkalmazva, a melyet a nyelvszellem eléje szabott,« az ilyen *nem új szó*. A ki ehhez a névmellékhez »szelid« legelsőben ragasztotta a »ség« képzőt, épen úgy nem alkotott új szót, mint az az idegen, a ki egy bizonyos szóhoz, melynek pl. accusativusát még nem hallotta, *t* betűt ragaszt, vagy mint a ki a hágcسال, rágcسال példájára »vágcsال«-t alkot. Ez mint amaz nem új szerzemény, hanem

a nyelvnek tős-törzsökös birtoka és mielőtt valaki csinálta volna virtualiter megvolt a nyelvben.«

Ime egy egyszerű fontos igazság szép egyszerűséggel kifejezve és előadva. Jegyezzük meg azonban, hogy ha a nyelvújítás csak is annyiból állana, akkor valóban az egész dolog egy árva szót sem érdemelne. Ámde valóság szerint nem csak abból állott az újítók működése, hogy egy meglevő tőből egy jól, v. rosszul alkalmazott képző által egy eddig használatban nem volt új szót csináltak, hanem hogy belenyulva az őseredeti nyelvalkotás korának jogaiba, a hang és érteménye közti viszony megállapítására is vállalkoztak.

Vegyük pl. a *divat* szót. Ennek alakulása ellen a legszigorúbb orthologusnak sem lehet kifogása, elég régi is mert már Molnár Albert is ismeri, sőt a nép nyelvén is élt e mondatban: »divatjában van a munka«; és mégis e szó a neologusoknak ép oly merész, mint szerencsés újítását képezi, a mennyiben a régenten »valor, pretium« értelmében használt kifejezést a kiavult »divik« szóra való tekintetből, mely annyit jelentett, mint »virágzásban, keletben van«, ráfogták a »Mode« jelentést, s ezzel az idegen, amellet még tovább nem is alakítható »Módi« kifejezést kiszorították.

Vagy vegyünk egy régibb újítást. Megvolt a *tárgy* szó legrégebbi időtől fogva, csak hogy még Pápai Páriz is egyedül »meta, czélpont« értelmében ismerte s ez értelemben a nép ajkán tárgy-ból alakult ige is élt, e közmondásban: »ha mádárta tárgyalsz, újadat ne pöngesd«; az ige tehát annyit jelentett, mint »czélozni, valamire irányozni.« Valamely újító aztán ráfogta a tárgy szóra az »objectum, Gegenstand« jelentését, mint a melyre érzéki vagy szellemi működés hatása irányul, s utoljára e ráfogott jelentés a szó eredeti értelmét a használatból kiszorította, annyira, hogy az abból alakult »tárgyalni« ige is többé már nem »czélozni« értelemben használtatik, hanem teszi: »valamit mint tárgyat forgatni.«

De mind az afféle semmi, ahhoz képest, mi a mi érésünkre az irányban történt, midőn tömegesen ilyen szók hozattak forgalomba, mint *alak, alakítani, alany, álladalom*, később *állam, alap, alapítani, alapulni, anyag, czég, czím, czímezni, elem, elemezni, elemzés, elnök, elnökölni, elv, élv,*

élvezni, élvezet, erény, erényes, érv, érvelni, érvény, érvényesíteni, eszme, eszmény, eszményíteni, fok, fokozni, időm, időmíteni, igény, igényelni, jog, jogos, jogositni, lény, lényeg, lényeges, modor, szerény, szerep, szerénykedni, szerepelni, szabály, szabályos, szabályozni, szerv, szerves, szervezni, szilárd, szilárdítani, szónok, szónoklat, szónokolni, terv, tervezni, tömeg, tömeges, viszony, viszonylani, zene, zenélni, zongora, zongorázni stb., mind olyan szók, melyeknek gyöke és képzetetésük módja távolról is alig sejteti a jelentést, melyet azokhoz ma már széltire minden magyar ember kapcsol.

Hát az, hogy a gyököt, szükség szerint, majd főnév, majd ige képében szerepeltetik, mint mikor *kötszó, látcső, láthatár, mértan, nyughely, vegytan* stb. összetételekben *köt, lát, mér, nyug, vegy* szókat nyilván nevekül használtak, nemde a nyelvalkotás régibb stadiumaira emlékeztet, midőn a *nyom* (Fusstritt és treten, drücken), *tér*, (Raum és Raum v. Platz haben)-féle név és ige képében szolgáló szók bizonyára nem a kivételek közé tartoztak. — Nem kisebb merészség, hogy a *favágni* mintájára *árverezni, gondviselni, kárpótolni, képviselni* stb. igéket képeztek és egyben ejtegették vagy hogy a szükséges ragok mellőzésével ilyen összetételeket alkottak, mint, *elvhü* (e h. elvhez hü), *munkaképes* (e h. munkára képes), *harczkész* (e h. harczra kész), *vérszegény* (e h. vérben szegény) stb. stb.

Volt-e valakinek joga olyatén szókat alkotni? Épen úgy kérdezhetnők: volt-e akár kinek is joga forradalmat csinálni? Az a kor, mely arra vállalkozott, hogy a maroknyi Verböczy-féle nemzetből egy egységes nagy nemzetet alkosson, mely a házi tüzhely szűk körében élő nyelvet a nemzeti nyilvánosság nyelvévé, a csekély számu avatottak közt tengődő irodalmat nemzeti irodalommá emelte; olyan kor, mely a magyarság egész életét, gondolkodás-módját, cselekvése irányát átváltoztatni volt hivatva, az a kor a kétszáz éven keresztül parlagon hevert nyelvet változatlan nem hagyhatta, és ez az, mi a nyelvújítás jogcímét megadja.

Nagy forradalom munkája, általános lelkesedés műve volt az, melyhez a mai kor epigonjainak illő tisztelettel kell járulniok.

Mennyi erőfeszítésbe került az írók, s mennyi béketűrésbe a közönség részéről, míg nyelvünk ama fentebb felhordott új szülöttjei kellőn meghonosodtak!

Az az ujtó, ki szókészletünket pl. ama gondolat kifejezésére szegénynek tapasztalta, melyre egy szerencsés pillanat sugallata alatt a jó magyar hangzásu *terv* szót teremtette, teljes biztossággal nem mondhatta, hogy ujonnan alkotott kifejezése által már segített a bajon. mindaddig, míg nem tapasztalta, hogy országszerte ugyanazon értelemben veszik és használják, a melyben ő használta. Mert a gondolat biztos közlésére nemcsak az kívántatik, hogy a használt kifejezések jól alkotva legyenek, a kiejtendő gondolathoz szorosán találjanak, hanem hogy azoknak közönségesen elfogadott, megálapított értelmök is legyen.

Hová jutnánk már most, ha elvettétvén ama szókészlet, melyet az utóbbi évtizedek megálapítottak, nyelvünk ismét azon bizonytalanságnak, azon ingadozásnak tétetnék ki, melyből azt annyi baj és kinlódás után elvalahára megszabadítani sikerült?

Ki állíthatja, hogy az efféle szóképzés, mint : *elem*, *czég*, *czím*, *gép*, melyek nem egyebek, mint Element, Zeiger, Ziemer, Göpel idegen szóknak az érthetelenségig való kurtításai magában véve helyes, vagy hogy *kézbesít*, *szembesít*, nyelvatanilag igazolható alkatuak? Bajosan hiszem, hogy mai időben nyelvész, nem mondom alkotására, de csak igazolására is merne vállalkozni az afféle szóknak, minők; *delej*, *delejezni*, *talaj*, melyeknek sem gyökük, sem képzőjük nem ép, nem világos, vagy a milyenek ezek: *előttemez*, *felebbez*, *láttamoz*, *nélkülöz*, *szerintez*, *ujráz*, vagy midőn igékből, nem ritkán találomra kivont gyökök főnév képében szerepeltetnek, mint: *csöd*, *csödtömeg*, *dics*, *dicsfény*, *dicskőr*, *ima*, *imaház*, *imakönyv*, *nyug*, *nyugdíj*, *indok*, *feszterő*, *tan*, *nyelvtan*, *mértan*, később *tanár*, *tanárkodik*, *láz*, *sebláz*, *szenv*, *ellenszenv*, *rokonszenv* stb. stb.

Azonban úgy látszik, hogy nemzeteknél az alkotó ösztön mersze a szükségérzet nagysága arányában növekedvén, az olyan rendkívüli idők alkotásai nem közönséges mérvek szerint ítélendők. S ismétlem, mi lesz különösen irodalmi

nyelvünkbből, ha mind az efféléket kiküszöbölvé, ismét ott kezdjük a dolgot, hol a »Jutalom feleletek« írói a huszas években találták?

Videant consules, és gondolják meg, hogy a mai kor az ő elemző eszével és bíráló tudományával igen is arra való, hogy a bizonytalan értékű meglévő ellen kétségeket támaszson, a nem igazolható jogczímen betolakodottakat kiutasítsa; de hogy hideg számításaival a nyelvet hová juttatná, megmutatta, midőn az igeidők feszegetése alkalmával majd nem oda került a dolog, hogy nyelvünket ismét a sok *vala* árasztja el és mai széphangzásu mondatszerkezetünket a Tinódi-féle lapult vontatottság váltja fel. — Vagy az szerencsésebb javítás-e, ha Brassai »zsebszótár« helyett, melyet egy Vörösmarty is használt, *zsebbevaló szótár*-t ír? Nem vette figyelembe Brassai, hogy a népnyelvben is ott van *zsebkendő* vagy *zsebbevaló* magában, de soha sem *zsebbevalókendő*, épen úgy, mint *nyakkendő* vagy *nyakravaló* magában, de nem *nyakravalókendő*. — Hát a tudomány legujabb alkotásáról az *ivadról*, mely mellékesen mondva, már azért sem jó, mert *ivadé*kra emlékeztetve félre tereli a gondolatot, mit mondjak? Brassai e korcsok korcsának egy egész ívet szentel, és apróra kifejti, először az *idény* szó helyes voltát, másodsor, hogy az annak helyére javallott »*ivad*, nem magyar szó, rosszabb a vigardánál, sőt nem is szó, hanem csak összeállított négy betű, a mely meglehet nem is így és minden bizonynyal nem »saison« értelmében létezik a nyelvemlékekben.« Megjegyzem, hogy fiam, ki Czeglédről ismerte az »éjszakának évadján« kifejezést, kérdést intézett e szó jelentésére nézve ifj. *Dobos János* oda való alkapitányhoz, ki válaszában így nyilatkozik: »Éjszakának éjvadján« póriasan ejtve: »éczacának évvadján«, annyit jelent, hogy jól bent az éjszakában, azaz, sem mindjárt az este után, sem pedig közel hajnalhoz, hanem úgy 12 órától 2 óráig. Ez a szó azonban »évvadja«, tulajdonképen »éj vadja« az éj jelzésén kívül más idő vagy idény kifejezésére teljességgel nem használtatik; a *vad* szó különben az éj későséget, borzalmát és félelmességét emeli csak ki.« — E magyarázat megerősíti Döbrenteinek e kifejezésről a Winkler codex kiadásában nyilvánított véleményét, és halomra dönti

az »évad« szónak azon értelmezését, mely azt az *idény* szó helyettesévé tehetné. Nem akarom azonban állítani, hogy ezzel az *évad* szó kérdése már el volna döntve; mert ha igaz hogy némely vidéken »krümplikapálás évadja« is mondatik, akkor a fentebbi magyarázat meg nem állhat; de azért az »idényt-«t mint szabályosan képzett s általánosan bevett jó szót még sem kell bolygatni.

Nagyon szép és egész figyelmünkre méltó az is, a mit Brassai az *idény* szó igazolására felhoz. Elmondja ugyan is 1) hogy az egész nyelvtudomány az inductiön és analogián nyugszik; 2) hogy az inductio működése s az analogia ismerése kétféle, u. m. tudós és ösztönszerű. Ezt az utóbbit azonban, nem kell »találom«-nak rágalmazni. Tévedni, tévedhet mindenik, de ha tévedés és tévedés közt kell választani, inkább tartok az ösztönszerűhez, mint tudóshoz... Azok a fitymált neologusok nem hasogatták ugyan az egket azzal, a mint a kakas a trágyadomb tetején berzenkedő modern philologiával, de bizony oly szamaraknak sem kell és szabad feltüntetni őket, hogy adjectivumok analogiájára alkottak volna substantivumot. Van ugyanis elég kétségtelen főnév, melyek mintául szolgálhattak. Ime egy falka, melyet a M. Ny. Sz. bevezetéséből jegyeztem ki: dohány, edény, foszlány, gödény, kötény, leány, legény, lepény, szakmány, vágány, zsivány. Ha egy pár közülök állított kifogás alá jöhetne, de marad elég, a mely megbizonyítja, hogy sokkal több esze volt annak, a ki ezeket substantivumoknak nézve, mintául vette, mint a »tanácskozmány« anonymus notariusának, a ki azokban az *ny*-ekben »deminutiv képzőket« lát s ezt a bámulatos felfedezést a philologia legujabb vivmánya gyanánt fitogtatja.«

Kitetszik ezekből, hogy — a mint fentebb jelöltem — Brassai a Nyelvőr munkásaival szemben nem abban a hangulatban van, mely itéletét elfogulatlanak tüntetné fel. Azonban az is tagadhatatlan, hogy a fenforgó kérdésben az igazság aligha nem az ő részén van, mit is az abból vont, szemlátomást túlhajtott következtetés sem ront le, hogy t. i. a Nyelvőr munkásai valamennyien a nyelvérzék elgyengülésében sinlenek, s ezt a bajt nem gyógyítja sem a török, finn, ugor, vogul grammatika, sem az altaji nyelvek összehasonlító rendszere... A

nép nyelvére hivatkoznak? — folytatja Brassai. — Ez helyes, mert a nyelv fejlődésének, haladásának, tökéletesedésének az az egyedül ingatlan alapja... De a nép nyelve a »nyelvtudomány ítélőszéke« biráinak olyan mint a Memnon szobra, melyre nem sütött a rokonérzés sugára. Ők azt hallani, hallják, de érteni nem értik! — Micsoda fegyvere marad hát a consortiumnak? Felelet: a hatalomszó! De erre a nemzet azt mondja neki, hogy: »Otthon parancsolj!«

Saját szavait idéztem Brassainak, hogy kitéssék, úgy helyén való felszólalása a Nyelvőr ellen, azokban, mikben igaza van, mint tévedése ott, hol ellenszenve ragadta. Ha ligadtan nézi a dolgot, lehetetlen azt mondanía, hogy a nemzet a Nyelvőr működését visszautasítja; sőt alig van irodalmunkban példa, hogy a nemzet oly száraz kérdésekkel foglalkozó szaklapot annyi rokonszenvvel, annyi meleg részvétellel ölelt volna fel, mint épen a Nyelvőrt, mi is nyilvános jele annak, hogy úgy irtogató, gyomláló, mint anyaggyűjtő működése nagyjában legalább a közönség helyeslésével találkozik.

Kimondom ezek után végezetül még egyszer, hogy Brassai értekezése, daczára annak, hogy bizonyos neheztelések befolyása alatt írva, sokszor a kákán is csomót keres, és — a mi fő — a nyelvújítás kérdése tárgyalásának ötletes színezetet ad, részleteiben mégis annyi szépet és tanulságost tartalmaz, annyi termékenyítő gondolattal gazdagítja nyelvészetünket, hogy megjelenését irodalmi nyereségnek tartom.

VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtegetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékezés Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarozói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
II. Szám. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
III. Szám. Emlékezés Bitnitz Lajos felett. Szabó Imret. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	20 kr.
V. Szám. Emlékezés Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékezés Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékezés Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende. l. tagtól 51 l.	20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mive ése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.

- VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philológok és tanférflak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. Ára 15 kr.
- VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr.
- VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr.
- IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr.
- X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

- I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr.
- II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 30 kr.
- III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól 30 kr.

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.